

УДК 10.32782/2410-2075

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2023.4.17>

Володимир ТЕРПЕЛЮК

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології і соціальної роботи,
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка, пров. Лицейний, 1,
м. Кременець, Тернопільська область, Україна, 47003

ORCID: 0000-0002-8705-4014

Маріанна ЯРОЩУК

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології і соціальної роботи,
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка, пров. Лицейний, 1,
м. Кременець, Тернопільська область, Україна, 47003

ORCID: 0000-0003-4499-8362

Бібліографічний опис статті: Терпелюк, В., Ярощук, М., (2023). Формування толерантності підлітків в умовах інклюзивної освіти. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 106–111, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2023.4.17>

ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

У статті здійснено теоретичний аналіз наукових джерел, які висвітлюють різні аспекти формування толерантної культури в умовах загальноосвітнього закладу з інклюзивним навчанням.

Уточнено поняття «толерантність», «педагогічні умови формування толерантності в інклюзивному середовищі», «діти з особливими освітніми потребами»; вивчення різних педагогічних підходів до визначення організаційно-педагогічних умов, що сприяють становленню гуманних взаємин між школярами та їхніми однолітками з обмеженими можливостями та формують толерантне ставлення до них.

Обґрунтовано, що толерантність школярів в умовах інклюзії є важливою складовою створення позитивного середовища для всіх учнів, незалежно від їхньої фізичної або психічної спроможності. Інклюзія в освітньому процесі передбачає, що всі здобувачі освіти, включаючи дітей з особливими освітніми потребами, мають можливість навчатися разом.

Зазначено, що забезпечення толерантного середовища в інклюзивній школі вимагає спільних зусиль вчителів, учнів, батьків і адміністрації. Це сприяє створенню навчального простору, де кожен учень відчуває себе важливим і де різноманіття розглядається як сила, а не як переешкода. Важливо, якщо школярі навчаться бачити унікальність і неповторність кожної людини: різноманіття може збагатити навчальний процес і підготувати їх до життя в суспільстві, де кожен знайде своє місце. Інклюзивне середовище не тільки допомагає учням із особливими освітніми потребами, але і сприяє розвитку всіх учнів та формуванню в них цінностей толерантності та поваги до різноманітності. Зростання і навчання дитини в толерантному середовищі може стати підвалинами для більш толерантного суспільства в цілому. Проаналізовано структуру толерантності, де вирізняють раціонально-логічний та емоційно-чуттєвий компоненти, функції толерантності, фактори, які впливають на розвиток толерантності у особистості. Визначено, що поведінковий компонент толерантності найчастіше виступає об'єктом як діагностики, так і розвитку. До цього компонента залучаються вміння, навички, здатності, які дозволяють функціонувати плюралізму думок, оцінок, емоцій у людській спільності. Відтак, важливими є здатність висловлювати й відстоювати власні позиції, спроможність уважно і неупереджено поставитись до висловлювань інших, узгоджувати різні позиції між собою.

Ключові слова: організаційно-педагогічні умови, діти з особливими освітніми потребами, толерантність, формування толерантності, толерантне освітнє середовище.

Volodymyr TERPELYUK

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Psychology and Social Work, Kremenets Regional Humanitarian-Pedagogical Academy named after Taras Shevchenko, Lyceiny Ave., 1, Kremenets, Ternopil region, Ukraine, 47003

ORCID: 0000-0002-8705-4014

Marianna YAROSCHUK

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor at the Department of Psychology and Social Work, Kremenets Regional Humanitarian-Pedagogical Academy named after Taras Shevchenko, Lyceiny Ave., 1, Kremenets, Ternopil region, Ukraine, 47003

ORCID: 0000-0003-4499-8362

To cite this article: Terpelyuk, V., Yaroshchuk, M., (2023). Formation of tolerance of substrates in the minds of inclusive lighting [Formation of tolerance of substrates in the minds of inclusive lighting]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 106–111, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2023.4.17>

FORMATION OF TOLERANCE TEENAGER IN THE CONDITIONS OF INCLUSIVE EDUCATION

The article carries out a theoretical analysis of scientific sources that highlight various aspects of the formation of a tolerant culture in the conditions of a comprehensive educational institution with inclusive education.

The concept of "tolerance", "pedagogical conditions for the formation of tolerance in an inclusive environment", "children with special educational needs" has been clarified; study of various pedagogical approaches to the definition of organizational and pedagogical conditions that contribute to the establishment of humane relations between schoolchildren and their peers with disabilities and form a tolerant attitude towards them.

It is established, that the tolerance of teenager in the minds of inclusion is an important building block of a positive environment for all children, regardless of their physical or mental abilities. Inclusion in the lighting process means that all educational activities, including children with special lighting needs, can begin at once.

It has been established that ensuring a tolerant environment in an inclusive school requires the great efforts of teachers, teenager, fathers and administration. This embraces the creation of the initial space, where the skin learns to consider itself important and where diversity is seen as strength, and not as a defect. It is important that teenager begin to appreciate the uniqueness and uniqueness of each person: diversity can enrich the initial process and prepare them for life in marriage, where each person will find his purpose tse. Not only an inclusive environment it helps teenager with special educational needs, but promotes the development of all teenager and the formation in them of the values of tolerance and respect for diversity. A child's growth and education in a tolerant environment can become the foundation for a more tolerant society as a whole.

It was determined that the behavioral component of tolerance is most often the object of both diagnosis and development. This component includes the memory, skills, and knowledge that allow the functioning of the pluralism of thoughts, assessments, and emotions in the human population. Thus, it is important to determine the positions of power; the opportunity is important and urgent to establish before determining others, to accommodate different positions among themselves.

Key words: *organizational and pedagogical conditions, children with special educational needs, tolerance, formation of tolerance, tolerant educational environment.*

Актуальність проблеми. У сучасному світі толерантність – риса цивілізованого суспільства. Вона покликана забезпечувати взаєморозуміння, гармонійне співіснування різних культур, релігій і соціальних груп.

На початку XXI століття проблема толерантності стала особливо актуальною і важливою в сучасному світі. Різноманітні культури, релігії, національності та групи людей все більше зіштовхуються в суспільстві, що може призводити до конфліктів, непорозумінь та нетерпимості.

Толерантність – це здатність поважати, розуміти та приймати інших людей незалежно від їхньої національності, раси, віросповідання, культури, соціального статусу чи інших характеристик. Це важлива складова соціокультурного розвитку, яка сприяє миру, співпраці та стабільності.

У світі, де культурна різноманітність та міжнаціональні зв'язки стають все більшими, сприяти толерантності та розумінню є ключовим завданням для досягнення миру та стабільності.

Таким чином, толерантність може сприяти побудові відкритого, справедливого і гармоній-

ного суспільства, де різні групи людей мають можливість співіснувати і співпрацювати в мирі та злагоді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Педагогічні ідеї формування толерантної особистості присутні у роботах видатних педагогів минулого Г. Ващенко, А. Макаренка, М. Монтессорі, Й. Песталоцці, С. Русової, В. Сухомлинського та ін. У наукових розвідках І. Беха, Л. Завірюхи та інших вчених феномен толерантності розглядається як особлива особистісна риса, що формується педагогічною взаємодією усіх учасників освітнього процесу.

У вітчизняній психології толерантність досліджується як внутрішньо особистісна інтегративна характеристика, що виявляється у відносинах людини з іншими – відмінними від неї людьми, в основі якої лежать соціальні установки.

Щодо педагогічних умов створення толерантного інклюзивного середовища, то аналіз науково-педагогічної літератури показав, що в контексті означеної проблеми педагогічні умови розглядали багато науковців. Оскільки у педагогіці толерантність визначається як певна риса особистості, що виявляється в готовності людини приймати інших такими, якими вони є, взаємодіяти з ними на засадах взаємоповаги, відкритості до сприйняття інших культур, здатності запобігати конфліктам або розв'язувати їх ненасильницькими засобами (І.Бех, Л. Хоружа та ін.), освітнє середовище, в якому створено умови для формування толерантної особистості, можна вважати толерантним.

Мета статті – на основі теоретичного аналізу досліджень толерантності в галузі педагогіки та інклюзивної освіти визначити основні організаційно-педагогічні умови формування толерантного ставлення до дітей з особливими освітніми потребами в класах з інклюзивним навчанням.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Поняття толерантності має довгу історію і розвивалося впродовж багатьох століть. Його виникнення пов'язане з соціокультурними та релігійними змінами, а також з ідеями про права людини та взаємини між різними соціальними групами. Виникнення поняття "толерантність" можна прослідкувати протягом ключових етапів історії. Воно походить від латинського слова "tolerantia", що означає "терпимість" або

"допущення". Поняття на зорі його виникнення сприймалося як виховане, терпиме ставлення до людей, що мають певні відмінності від основного загалу людей. У процесі суспільно-історичного розвитку тлумачення дефініції розширилося і може розглядатися як світоглядна риса, притаманна особистості, що сприймає світ у його багатоманітності і є ознакою соціальної зрілості людини, яка цінує світ, що її оточує, усвідомлено оцінює різноманіття багатотипових форм соціуму, самовираження та самовиявлення людини.

У Давній Греції і Римі існували початкові ідеї про толерантність, особливо у міжнародних відносинах та у відносинах зі зарубіжними народами. Однак, це стосувалося переважно іноземців, а не внутрішніх міжгрупових відносин. За часів Середньовіччя поняття толерантності зазвичай було пов'язане з релігійними питаннями. Деякі філософи та мислителі, такі як Джон Вікліф, Йоганнес Відекінд, Томас Мор та інші, висували ідеї про релігійну толерантність та права людини на віру.

У добу Просвітництва, у XVII–XVIII століттях поняття толерантності почало набувати більш широкого розуміння, зокрема в контексті розділення церкви та держави. Філософи та мислителі цього періоду, такі як Вольтер, виступали за ідеї свободи слова та релігійної толерантності. Відомий принцип Вольтера: "Я не погоджуюсь з вашою думкою, але готовий померти за ваше право її висловити", став символом толерантності і свободи слова. Із виникненням секулярних держав у XVIII–XIX століттях, ідея толерантності стала важливою частиною політики. З цього часу толерантність була пов'язана з питаннями рівності, громадянських прав і справедливості. У XX столітті поняття толерантності стало одним із основних принципів міжнародної та міжрелігійної співпраці. Згодом ідея толерантності стала охоплювати не лише релігійні аспекти, а й різноманітні аспекти соціокультурного, етнічного та іншого різноманіття, зокрема і освітнього середовища, де кожен, незалежно від своїх особливостей, відчувається прийнятим і може досягти успіху.

У структурі толерантності вирізняють раціонально-логічний та емоційно-чуттєвий компоненти, а також користуються традиційною для опису складних психічних явищ схемою

з когнітивною, емоційною та поведінковою складовими. Зокрема, когнітивний компонент толерантності тлумачать як розуміння особистістю складності, багатоманітності, неосязності дійсності (Бондар, 2011, с. 79]. Емоційний компонент толерантності передбачає розвиток в особистості емоційної спрямованості на іншу людину, почуттів емпатії у стосунках з оточуючими, здатності до співчуття й співпереживання. З іншого боку, толерантність може бути емоційною. Йдеться, про "афективну толерантність" або емоційну стабільність, що полягає у здатності долати емоційне навантаження, переносити болючі переживання (тривогу, страх, хвилювання) (Андреева, 2013, с. 37). Поведінковий компонент толерантності найчастіше виступає об'єктом як діагностики, так і розвитку. До цього компонента залучаються вміння, навички, здатності, які дозволяють функціонувати плуралізму думок, оцінок, емоцій у людській спільності.

Спираючись на компоненти структури толерантності, психологи вирізняють такі функції толерантності: – мотиваційна – спонукає прийняти багатоманітність дійсності, прийняти індивідуальність іншої людини, включає інтерес до позицій інших людей, прагнення до розширення контактів, діалогів, до конструктивної взаємодії з оточуючими; – інформаційна – дозволяє отримати повноцінну інформацію про думки, позиції, ставлення інших людей, про ситуацію у різних ракурсах. – регулятивна – впливає на встановлення і підтримання взаємин з оточуючими, дозволяє їх поглиблювати та стабілізувати. – адаптивна – дозволяє пристосовуватись до нових умов діяльності, до своїх партнерів, сформулювати стійке позитивне ставлення до співпраці (Молчанова, 2013, с. 78). Це свідчить про те, що на розвиток толерантності у особистості впливають різні фактори.

Інклюзивне навчання передбачає гнучку, індивідуалізовану систему навчання дітей з особливими освітніми потребами в умовах масової загальноосвітньої школи за місцем проживання.

Інклюзивне (від англ. inclusion – включення) навчання – це пріоритетний напрям сучасної освітньої політики. Наукові розвідки А. А. Колупаєвої показують, що інтегрування дітей із порушеннями психофізичного розвитку у загальноосвітні установи – це світовий про-

цес, в який залучені всі високорозвинені країни (Колупаєва, 2009, с. 113). З-поміж викликів, що постали перед нашим суспільством, надзвичайно гострим є забезпечення рівного доступу до освіти всіх дітей, особливо тих, хто потребує спеціальних умов виховання, корекційного навчання та розвитку особистості, соціальної інтеграції (Бондар, 2, с. 10). Поняття "особливі освітні потреби" трактують по-різному. На перший погляд потреба одна і та ж – здобути якісну освіту усім без винятку учасникам навчального процесу. Але з іншого боку – «особливі потреби» – це необхідність застосування спеціальних методів для навчання та комунікації, спеціальні пристосування для дітей з порушеннями психофізичного розвитку різних нозологій і т. ін. (Бондар, 2011, с. 252).

Основною ідеєю в інклюзивному підході є те, що не особистість має прилаштовуватися до соціуму, а суспільство має створити належні умови для задоволення потреб кожної особистості, тобто, створення організаційно-педагогічних умов толерантного освітнього середовища, в якому всі учасники навчально-виховного процесу формують толерантне ставлення до дітей з обмеженими можливостями і самі є прикладом толерантного ставлення (Єжова, 2012, с. 12).

Поняття «організаційно-педагогічні умови» охоплює компоненти, пов'язані з організацією навчально-виховного процесу, складниками якого є цілі навчання, методи, форми й засоби, а також взаємозалежна діяльність вчителя і учнів (Іскра, 2020, с. 85). У сучасних педагогічних словниках немає чіткого визначення педагогічних умов, однак є достатньо словникових статей, які відображають зміст даної педагогічної категорії. Педагогічні умови – це середовище, в якому об'єкт почуває себе вільно, він може успішно виконувати поставлені перед ним завдання.

Окреслимо певні соціально-педагогічні умови в освітньому закладі з інклюзивним навчанням.

Освіта та інформація є ключовими факторами в інклюзивній школі. Насамперед важливо підготувати всіх учасників навчально-виховного процесу до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. Це допоможе усвідомити важливість інклюзивної освіти та підтримки дітей з вадами у розвитку з одного боку і дасть

можливість розвинути інклюзивні освітні практики, що сприяють об'єднанню дітей з особливими потребами та інших дітей у звичайному класі, сформувавши толерантне середовище.

Спільна робота батьків і вчителів може покращити результати навчання та сприяти прийняттю дітей з особливими освітніми потребами, дасть можливість запобігти булінгу та дискримінації останніх. Створення атмосфери доброзичливості, поваги та прийняття сформує позитивний інклюзивний клімат.

Психологічна підтримка дітей з особливими потребами може допомогти їм вирішити емоційні та психологічні питання.

Відкритість та комунікація з громадськістю є важливою умовою у досягненні позитивних результатів в інклюзивному процесі в успішній взаємодії всіх його учасників.

Індивідуалізація навчання. Забезпечення можливості кожному учневі навчатися в темпі, що відповідає його здібностям та особливостям.

Соціальна інтеграція. Створення сприятливої атмосфери для дружби та співпраці між усіма дітьми (спільні заходи, заняття, культурно-дозвіллієві, спортивні події і т. ін.) сприятимуть соціальній інтеграції дітей з особливими потребами.

Сприяння самовираженню особистості. Розвиток навички самовираження і самостійності у дітей з особливими освітніми потребами допоможе їм сформувати активну життєву позицію, досягти мети у задуманому, здійснити свої мрії.

Моніторинг та оцінювання. Регулярне оцінювання атмосфери в класі та школі загалом дасть можливість виявляти проблеми та вчасно реагувати на них. Це можливо досягнути лише за умови відкритості, розуміння та взаємопідтримки всіх сторін (Заєркова, 2016, с. 12).

Ці умови допоможуть створити сприятливий, відкритий та дружній контекст для навчання, де кожен учень буде відчувати себе впевнено та зможе розвивати свій потенціал повною мірою. Діти з обмеженими фізичними можливостями можуть відчувати себе більш самостійними та впевненими у собі, коли інші діти підтримують їх. Це може підвищити їхню самооцінку і віру в себе.

Отже, інклюзія є соціальною концепцією, що пропагує гуманізацію суспільних відносин і прийняття прав осіб з обмеженими можливостями на якісну та доступну освіту.

Інклюзія в освіті – це ступінь інклюзії в суспільстві, одна з гуманітарних ідей його розвитку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Толерантність – це багатомірне поняття і є структурно складним утворенням особистості, яке відображає ставлення людини до інших ідей, переконань, культур, етнічних груп, релігій, соціальних класів та інших аспектів суспільства.

Подальші наукові розвідки можуть бути спрямовані на визначення основних методологічних підходів у контексті формування толерантності в умовах інклюзивного навчання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андреева М. О. (2013). Формування толерантності учнів початкової школи у інклюзивному навчальному закладі. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія: зб. наук. пр. Крим. гуманіт. ун-т. Ялта: РВВ КГУ.* 2013. Вип. 39(2). С. 36–41.
2. Бондар В. Інклюзивне навчання як соціально-педагогічний феномен. *Рідна школа*, 2011. № 3. С. 10–14.
3. Бондар В.І. Освітня інтеграція учнів з інтелектуальними порушеннями. Мін-во освіти і науки України. Нац. Пед.ун-т імені М.П. Драгоманова. Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова. 2015. 398 с.
4. Заєркова Н. В., Трейтяк А. О. Інклюзивна освіта від А до Я: poradnik для педагогів і батьків. Укладачі Н. В. Заєркова, А. О. Трейтяк. Київ: 2016. 68 с.
5. Ежова Т. Є. Організаційно-педагогічні умови створення толерантного освітнього середовища інклюзивної школи. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: збірник наукових праць. Київ: Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського.* № 9 (11). 2012. С. 66–71.
6. Іскра Л.В. Організаційно-педагогічні умови формування толерантного ставлення молодших школярів до дітей з особливими освітніми потребами. *Науковий огляд № 9(72)*, 2020. С. 84–92.
7. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: Монографія Київ: СаммітКнига, 2009. 272 с.
8. Молчанова А.О. Толерантність як ціннісна основа професійної діяльності педагога: посібник. Київ: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, 2013. 188 с.

REFERENCES:

1. Andreeva M. O. (2013). Formation of tolerance of primary school students in an inclusive educational institution. Problems of modern pedagogical education. Pedagogy and psychology: coll. of science Krym Ave. humanitarian Univ. Yalta: RVV KSU. Issue 39(2). P. 36–41 (in Ukrainian).
2. Bondar V. (2011) Inclusive education as a socio-pedagogical phenomenon. Native school, № 3. P. 10–14 (in Ukrainian).
3. Bondar V.I. (2015) Educational integration of students with intellectual disabilities. Ministry of Education and Science of Ukraine. National Pedagogical University named after M.P. Dragomanov. M.P.Dragomanov State Educational Institution. 398 (in Ukrainian).
4. Zayerkova N.V., Treytyak A.O. (2016) Inclusive education from A to Z: a guide for teachers and parents. Compilers N. V. Zayerkov, A. O. Treytyak. Kyiv, 68 (in Ukrainian).
5. Yezhova T. E. (2012) Organizational and pedagogical conditions for creating a tolerant educational environment of an inclusive school. Actual problems of education and upbringing of people with special needs: a collection of scientific works. Kyiv: National Library of Ukraine named after V. I. Vernadskyi. № 9 (11). P. 66–71 (in Ukrainian).
6. Iskra L.V. (2020) Organizational and pedagogical conditions for the formation of a tolerant attitude of younger schoolchildren towards children with special educational needs. Scientific Review № 9(72), P. 84–92 (in Ukrainian).
7. Kolupaeva A. A. (2009) Inclusive education: realities and prospects: Monograph Kyiv: SammitKnyga, 272 (in Ukrainian).
8. Molchanova A.O. (2013) Tolerance as a valuable basis of a teacher's professional activity: a manual. Kyiv: Institute of Pedagogical Education and Adult Education of the National Academy of Sciences of Ukraine, 188 (in Ukrainian).